

ДОКТРИНА МЕДИЧНОГО ПРАВА

<https://doi.org/10.25040/medicallaw2021.01.009>

УДК 342.72/.73

БУЛЕЦА СІБИЛЛА БОГДАНІВНА

*завідувачка кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ
«Ужгородський національний університет», докторка юридичних
наук, професорка*

<https://orcid.org/0000-0001-9216-0033>

sibilla.buletsa@uzhnu.edu.ua

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА НА СМЕРТЬ І ПРАВА НА ГІДНУ СМЕРТЬ

Висвітлено наукові засади визначення сутності смерті, права на смерть, права на гідну смерть, критерії виявлення їх особливостей і розмежування між собою; історичний шлях розвитку перелічених прав людини. Проаналізовано способи захисту права на смерть. Досліджено правозастосовну практику зарубіжних країн, а також Європейського суду з прав людини щодо можливості і доцільності застосування певних критеріїв обмеження права на життя.

Спираючись на результати дослідження, доходимо висновку, що смерть і право на смерть, право померти і право на гідну смерть співвідносяться як основне та другорядні, тобто право на смерть охоплює всі ці поняття, тому доцільно використовувати саме термін *право на гідну смерть*. І хоч у різних країнах ці терміни трактують по-різному, а в багатьох країнах регламентовано право на смерть та евтаназію, беззаперечно залишається вільна воля померти особи, яка має невиліковну хворобу.

Ключові слова: смерть, гідна смерть, захист, право, людина, Європейський суд з прав людини.

Право на смерть «впливає» з права на життя. Однак поняття «життя» і «право на життя» є складними і неоднозначними категоріями, навколо змісту і природи яких точаться жваві суспільні та наукові дискусії. Ще більш неоднозначною видається правова природа права на смерть. Питання смерті споконвіку цікавлять людство, їх досліджують філософи, психологи, правознавці. Кожна людина ставиться до смерті по-своєму: хтось категорично заперечує існування права на смерть, хтось стверджує, що людина має право сама вирішувати як померти: вчинити самогубство чи отримати допомогу померти гідно.

Метою цієї статті є дослідження співвідношення права на смерть з правом на гідну смерть, їх місця у правовій системі України та країн Європи, вивчення практики захисту та реалізації цих прав Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Якщо основа для реалізації права на охорону життя є вичерпною, то мети охорони здоров'я неможливо досягнути, бо надання хворому медичної допомоги лише поглибить його страждання. Право на життя передбачає можливість самостійно розпоряджатися власним життям, тобто піддавати його значному ризику (як каскадери), добровільно ухвалювати рішення про строки і способи його припинення (самогубство) – право на смерть. Однак це право ніколи не буде закріплене законодавчо. Наприклад, в Індії, до 2017 р. невдала спроба самогубства вважалася злочином (ст. 309 індійського Кримінального кодексу 1860 р.) і каралася простим позбавленням волі на строк до одного року (або штрафом). Згідно зі Законом Індії про психічне здоров'я, який набув чинності 7 квітня 2017 р., самогубство є психіатричною проблемою, а не проявом злочинного інстинкту, стосовно спроби самогубства визнається презумпція сильного стресу, тобто вважається, що будь-яка особа, яка намагається вчинити самогубство, якщо не доведено іншого, зазнає сильного стресу і не підлягає покаранню [1].

Деякі дослідники стверджують, що право на життя вже містить у собі право розпоряджатися своїм правом на життя, у тому числі заподіяти собі смерть. Йдеться про фізичну особу, яка своїми діями здатна заподіяти собі смерть. Якщо з якоїсь причини вона не може заподіяти собі смерть, то як говорити про її право? Наявність права на смерть у писаному праві не буде перешкодою для заподіяння собі смерті, не матиме жодних правових наслідків, окрім факту смерті [2, с. 70]. Так, у справі Джан Каур проти індійського штату Пенджаб було визнано, що право на життя не охоплює право на смерть чи право на вбивство. Воно є природним правом, закріпленим у ст. 21 Конституції держави, а самогубство – це неприродне припинення життя, а отже, «несумісне» з концепцією права на життя [3].

Право людини на життя включає право жити з гідністю до кінця її природного життя. Однак суд схвалює пасивну евтаназію, вважаючи, що

людина може мати право померти гідно, як частину права на гідне життя. Людину, яка вирішила заподіяти собі смерть, не зупинить правове закріплення права на смерть у законі. Але якщо вона не може самостійно розпорядитися цим своїм правом, тоді постає проблема евтаназії. В Україні евтаназія заборонена. Однак у проєкті концепції реформування цивільного законодавства пропонується переглянути питання щодо можливості легалізації пасивної евтаназії та асистованого самогубства з урахуванням практики ЄСПЛ за паралельного внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України [4, с. 17].

Стосовно самогубства цікавою є судова справа жінки з періодичним депресивним розладом, яка кілька разів вчиняла спроби самогубства. Спочатку лікарня віднесла її до групи високого ризику навмисного заподіяння собі шкоди та самогубства, а після лікування – до групи середнього або високого ризику заподіяння собі шкоди. Стурбований її станом батько просив лікарів не відпускати дочку додому. Однак жінка наполегливо просила відпустити її і лікарі дозволили дводенну відпустку. Удома вона вчинила самогубство. Верховний Суд постановив, що лікарня була зобов'язана вжити розумних заходів, щоб захистити пацієнтку від реального та безпосереднього ризику самогубства, і в цьому випадку була порушена ст. 2 Європейської конвенції, яка захищає право на життя [5]. Посилання на те, що право на життя також надає право на смерть, не є достатньо вагомим аргументом, але є вагомі підстави підтримати додаткове право вибору між життям і смертю. Здається, право на життя не суперечить праву на смерть, але цього недостатньо для захисту лише самогубства. «Статтю 2 без спотворення змісту не можна трактувати як надання діаметрально протилежного права, а саме права на смерть; також це не може означати право на самовизначення у сенсі надання особі права вибору смерті, а не життя» [6, с. 25].

Римський мислитель Августин писав, що все невизначене окрім смерті (*Incerta omnia, sola mors certa*). Смерть є невід'ємною складовою кожного людського життя, і це не те, на що люди можуть претендувати як на право. Отже, усупереч твердженню прихильників асистованого самогубства, що існує «право на смерть», люди не мають права бути мертвими. Радше, варто наполегливо відстоювати право особи на допомогу: а) щоб померти способом, який вона вільно обере; б) щоб цю допомогу надавали лікар чи інший медичний працівник як відповідь на запит, як правило, пацієнтови, який здатний ухвалювати рішення. Кожне з цих тверджень спирається на філософські та етичні припущення, які суперечать вимогам Загальної декларації прав людини [7].

Водночас залишається відкритим та, мабуть, одним з найбільш дискусійних питань про право на вільне розпорядження своїм життям, складовою якого, ймовірно, є право на смерть. Право на гідну смерть має включати право на лікування за допомогою гуманних методів, покликаних полегшити страждання, допомогти померти спокійно [8, с. 254].

У Законі Угорщини «Про охорону здоров'я» 1997 р. гарантовано право пацієнта на самовизначення, відповідно до якого пацієнт може вільно вирішити, чи хоче він отримувати медичну допомогу, на які втручання він погоджується, а від яких відмовляється. Виняток становить ситуація, за якої хвороба загрожує фізичній цілісності чи здоров'ю інших людей. Окрім права на самовизначення, законом передбачено право відмовити у наданні допомоги, яке обмежується таким пунктом: дозволяти за природного перебігу хвороби відмовляти в життєвому чи рятувальному втручанні, лише якщо хвороба пацієнта є тяжкою, тобто смертельною та невиліковною в короткостроковій перспективі, навіть за умови надання належного медичного обслуговування. Це те, що ми називаємо добровільною, пасивною евтаназією, і це єдина форма милосердної смерті, дозволена законом.

Право особи на життя служить забезпеченню біологічно-фізичного існування людини і забороняє державі розпоряджатися життям людини, позбавляти її життя. Постає запитання: чи можна тлумачити право на життя як таке, що включає право на смерть як негативне право на свободу. Згідно з німецьким законодавством, ні самогубство, ні співучасть у ньому не є кримінальними злочинами. Перот Шлінк зазначає, що право на життя включає як негативне право на свободу, право на смерть, в тому числі право на самогубство [9, с. 97]. Однак у правовій літературі переважає думка, що ст. 2 (2) Основного закону Німеччини не гарантує права на кінець життя, оскільки воно обмежує зміст основного права. Також воля чи згода відповідної особи не може бути винятком із заборони вбивства, оскільки право на життя гарантує не розвиток свободи особистості, а природно-фізичне існування людини. Прожити життя не є конституційним обов'язком, тому самогубство не карається. На думку Шульце-Фієліца, право на життя не передбачає спричинення власної смерті, але формує порядок і спосіб настання смерті [10, с. 355]. Д. Лоренц виводить право на гідну смерть не з суб'єктивної сторони права на життя, а зі змісту автономії права на тілесну цілісність (право на самовизначення цілісності). На його думку, негативна свобода (перше речення ст. 2 (2) Основного закону Німеччини) означає, що держава не може перешкоджати природному перебігу смерті відповідно до волі особи, зокрема, з тієї причини, що штучне підтримання життя зазвичай становить фізичну травму [11, с. 37]. П. Дрейер відстоює право людини на припинення життя за власним бажанням [12, с. 319].

При оцінюванні права на смерть заслугове на увагу практика ЄСПЛ. Так, у справі *Pretty v. The United Kingdom* Суд заявив: обрати смерть. (...) Ст. 2 Конвенції не передбачає права ухвалювати рішення про смерть ні за іншими особами, ні за державними органами: «Право на смерть також не може бути частиною права на життя, оскільки це суперечить суті права» [13, с. 207]. Показовим прикладом є історія італійської дівчини Елуани Енглари, яка 1992 р. внаслідок автомобільної аварії перебувала у вегетативному стані. Законодавство Італії не передбачає права на відмову від лікування як самим пацієнтом, так і його родичами. Через чотири роки

лікарі ухвалили рішення, що когнітивні функції дівчини вже не відновляться. Батько звернувся до суду з проханням про припинення її життя. Справа пройшла через всі судові інстанції і лише 2009 р. було ухвалено рішення про припинення годування та надання води дівчині у хоспісі. Постає запитання: чи була ця смерть гідною для дівчини? Мабуть, ні, оскільки процес припинення життя був триваліший за її нормальне життя. У таких випадках краще ввести ін'єкцію і припинити життя, але тоді виникає активна евтаназія.

В. Ворона зауважує, що «згідно з правовою доктриною, право на життя логічно передбачає і право на смерть, оскільки право на смерть є складовою права на життя, а без урахування цього право на життя перетворюється на обов'язок, оскільки від нього не можна відмовитись, що, очевидно, є характерним лише для обов'язку, а не для права» [14, с. 202]. О. Домбровська зазначає, коли процес смерті перебуває під позаособистісним контролем, тоді «право померти» стає проблемою. Постає запитання: чи є право на життя не лише правом, а й обов'язком і чи повинно суспільство охороняти життя людини всупереч її волі? [15, с. 48–49]. За словами А. Малиновського, невизнання за людиною права на смерть перетворює право на життя в обов'язок жити [16, с. 54].

Право на життя і право на смерть – це не два права, а два аспекти одного права. Право на життя трактується як право вирішувати продовжувати жити чи ні, а право померти – це право вирішувати, чи померти, за наявності можливості продовжувати жити далі. Якщо право на життя було б лише правом вирішувати, чи продовжувати життя, і не включало б право вирішувати не продовжувати його, то це було б обов'язком жити, а не правом на життя [17, с. 2]. Завершенням існування людини у просторі є її біологічна смерть. Моментом біологічної смерті вважають незворотні процеси розпаду клітин мозку, при цьому від біологічної смерті слід відрізнити клінічну, тобто такий стан людини, коли, незважаючи на зупинку серцебиття і дихання, деякий час життя в організмі не припиняється і його можна поновити шляхом застосування реанімації [18, с. 170]. Згідно з Прикінцевими положеннями Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [19], ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я [20] викладено в новій редакції, зокрема визначено, що моментом незворотної смерті людини є момент смерті її головного мозку (повне і незворотне припинення всіх його функцій, що реєструється за працюючого серця і штучної вентиляції легень) або її біологічна смерть (незворотне припинення кровообігу та дихальних функцій, поява ранніх та/або пізніх групних змін).

Позиції дослідників з приводу змісту і необхідності виокремлення права на смерть зводяться до таких тез: невизнання права на смерть і перетворення права на життя на обов'язок; відсутність потреби захисту права на смерть через невідворотність процесу; визнання права на смерть, проте відсутність закріплення через складність розуміння [21, с. 22]. Еволюція

цього права за спрямованістю протилежна еволюції права на життя, якому вдалося пройти тривалий шлях до абсолютного визнання і безумовного закріплення в усьому світі. У той час як право на життя проголошувалося в міжнародних актах і конституціях різних держав, право на смерть було витіснене «на узбіччя», втративши визнання і закріплення [22].

Сучасна переоцінка суспільних цінностей і пріоритетів змушує переосмислити питання співвідношення життя та смерті, а також місця людини та її духовних благ у системі соціальних цінностей. Внаслідок таких змін практично в усіх європейських країнах домінує філософія непорушності прав та основних свобод людини, а також недоторканності її життя. Однак, проаналізувавши викладені в сучасній літературі думки, доходимо висновку, що єдина позиція щодо евтаназії ще остаточно не сформована, та й сама проблема евтаназії ще не вирішена [23–26].

Дедалі більше держав узаконює евтаназію як право на легку смерть. Одні науковці вважають евтаназію полегшенням страждань, а інші – нічим іншим, як убивством. О.О. Пунда, підкреслюючи несумісність права на життя і права на смерть, а також вибір сучасного суспільства, яке сприйняло необхідність переваги першого над другим, ставить під сумнів майбутню теорію «права людини на смерть» [27, с. 63]. Сутність та особливості права на життя означають заборону евтаназії в усіх її проявах (активну, пасивну). Заборону евтаназії не можна трактувати як порушення права на життя. Право на евтаназію, тобто право на смерть, суперечить праву на життя, яке є невід'ємним. Людина не може відмовитися від права на життя, така відмова неприпустима, а так зване право на смерть не може підлягати правовому регулюванню [28, с. 56]. Здійснення права людини на смерть за участі медиків є спірним, але його обговорення має правові підстави [29, с. 69]. У законодавствах більшості західних країн використовується формулювання «право на смерть». Однак воно потребує уточнення (кожна людина має це право, бо є смертною). Згідно з ним, той, хто має право на смерть, може мати також право наполягати на виконанні іншими особами свого бажання померти, що фактично легалізує евтаназію, яка позбавляє людину гідності. У проєкті концепції реформування цивільного кодексу України зазначається, що право на життя охоплює такі питання: початок життя; евтаназія та асистоване самогубство; захист життя окремих категорій осіб від вчинення ними самогубства [30, с. 99]. Біль – не головна причина, через яку людина хоче померти. Важливіші зневага, неміч, приниження, неспроможність встати з ліжка, задовольнити свої фізіологічні потреби ... [31, с. 1].

Отже, вживаючи, слідом за І. М. Коваль, термін «право людини на гідну смерть» [32, с. 52], ми підтверджуємо, що право на смерть і право на гідну смерть співвідносяться як головне і другорядне. Право на смерть та право на гідну смерть повинні бути закріплені законодавчо. Право на смерть – це можливість особи померти, за умови, що вона перебуває в термінальному стані, а право померти – це остаточно воля невиліковної особи відмовитись від подальшого лікування: людина відчуває, що у неї немає вибору

і вона змушена відмовитись від лікування через соціальні фактори, такі як сімейна ситуація або фінансові витрати на лікування. А право на гідну смерть – це право людини померти гідно, у спосіб, що відповідає дотриманню основоположних і посмертних прав людини, не суперечить вимогам чинного закону, враховує її моральні, світоглядні, професійні якості як людини, які дають підстави для усвідомлення її суспільної цінності і за умови дотримання медичної етики і протоколів.

Безперечно, кожна людина має право на життя і на його охорону, а особливо людина хвора. Свою волю стосовно життя та смерті людина вільно повинна виражати у «Living Will» (дослівно з англ. «Воля живого»), не боячись, що, коли перебуватиме в комі, хтось інший буде розпоряджатися її життям. Уперше такий документ запропонував 1969 р. Л. Кутнер (Kutner L.). В Угорщині його використання затверджено урядовим розпорядженням № 117/1998 р. Цим документом людина при свідомості підтверджує, що відмовляється від лікувальних заходів і втручань, які підтримують життєдіяльність організму [33, с. 800–801], тобто це розпорядження своїм життям на випадок втрати дієздатності, тяжкої хвороби, тяжкого стану здоров'я, близької смерті тощо, у документі виражена остання воля живої людини, яка ще за життя залишає останні розпорядження щодо обсягів терапії, які б вона хотіла отримати в критичному, термінальному стані. Укладаючи такий документ, людина самостійно забезпечує собі умови гідної смерті. Недоліками документа є те, що, по-перше, у тяжкому стані хворий, можливо, прийняв би інше рішення; по-друге, такий стан хвороби з часом може минути, однак хворий залишається недієздатним (наприклад, після аварії); по-третє, укладаючи цей документ, людина не хоче жити за допомогою сучасної техніки, бо вважає, що це не допоможе, тобто вона не впевнена в науці і техніці та лікарях [34, с. 15–16].

Остання воля людини у такому документі може бути сформульована так: «Якщо в майбутньому буду страждати на невиліковну хворобу чи зазнаю поранення і лікарі доведуть, що лікування продовжуватиме лише мое страждання, заповідаю не застосовувати дії щодо підтримання мого життя або припинити ці дії для того, щоб дати мені можливість померти природною смертю. І застосовувати дії, які необхідні для зменшення болю та страждань» [35, с. 78]. Якщо людина не в змозі сама укласти такий документ, це може зробити хтось із родичів або лікар.

Отже, право на смерть охоплює проблеми самогубства, пасивної евтаназії (дозволяючи людині померти шляхом відмови від лікування або відмови від медичного втручання), асистованого самогубства (надання людині засобів для вчинення самогубства), активної евтаназії (вбивство іншого), паліативної допомоги (надання комфортної допомоги, що прискорює смерть) та ін. За асистованого самогубства йдеться не про «право на смерть», а про прийняття людини як «остаточного суддю», морального арбітра своєї долі, разом з багатьма свободами, заснованими на такій концепції. При цьому ставиться під загрозу право відмовити в лікуванні та інших свободах, які

передбачають моральну свободу та відповідальність особи. Отже, є багато підстав виступати проти легалізації самогубства / смерті за допомогою лікаря. Також постають запитання: який лікар захоче отримати ліцензію для вчинення таких дій; чи не почнуть наймати лікарів «кіллерами».

Суїцид, асистоване самогубство та самогубство за допомогою лікаря – це різні дії. Самогубство існує віддавна і суспільство його ніколи не толерувало. Самогубство – це остаточний односторонній вихід із суспільства, тому його незаконність є безглуздою. Але, за винятком самозахисту, навмисне припинення життя іншої людини є незаконним.

Отже, сьогодні немає однозначного тлумачення змісту, правової природи таких складних філософсько-правових категорій, як «смерть», «право на смерть» та «право на гідну смерть». Такі терміни, як «евтаназія», «гідна смерть» і «самогубство», використовуються по-різному залежно від етики та політичної позиції того, хто ними послуговується, що спричиняє плутанину. За критерієм залученості медичного персоналу можна виокремити такі види евтаназії: 1) активну евтаназію; 2) пасивну евтаназію; 3) непрямую евтаназію. Перша стосується тих, хто виписує рецепт та робить ін'єкцію летальних препаратів; друга – тих, хто припиняє лікування; третя – тих, хто використовує глибоку паліативну седацію. Евтаназія за особистою згодою пацієнта є добровільною; яка вчиняється стосовно пацієнта без свідомості, не спроможного чітко висловити свої наміри, – недобровільна, і та, що суперечить намірам пацієнта, – примусова. Прихильники відмови або припинення агресивного лікування часто використовують термін «гідність смерті», щоб уникнути слова «евтаназія». Крім того, у випадку «асистованого самогубства» часто вживається термін «самогубство».

-
1. Prakriti. Suicide Law In India. 2020. URL: <http://www.legalserviceindia.com/legal/article-1423-suicide-law-in-india.html>
 2. Koval'ov M. I. Pravo na zhyttya i pravo na smert'. *Radyans'ka derzhava i pravo*. 1992. № 7. S. 68–72.
 3. Diganth Raj Sehgal. Does Right to Life include Right to Die? 2019. URL: <https://blog.ipleaders.in/does-right-to-life-include-right-to-die/>
 4. Kontseptsiya onovlennya Tsyvil'noho kodeksu Ukrainy. Kyiv: Vydavnychy dim «ArtEk», 2020. 128 s.
 5. Rabone and another (Appellants) v Pennine Care NHS Foundation Trust (Respondent). 2012. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2010-0140.html>
 6. Sam Holford. There is a right to life; is there a right to die? *The New Zealand Medical Student Journal*. 2012. N. 16. P. 25. URL: http://www.nzmsj.com/uploads/3/1/8/4/31845897/16_feature2.pdf
 7. Sullivan W. F. Is there a right to die? URL: https://christusliberat.org/journal/wp-content/uploads/2018/11/Right-to-Life-3-Dec-18_web.pdf
 8. D'ord' V.V., Zaborovs'ky V.V. Chy povynno buty pravo na smert' v Ukraini? *Zakarpats'ki pravovi chytannya*. T. 1. S. 250–257. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14182/1/pdf>
 9. Pieroth, Bodo – Schlink, Bernhard: Grundrechte Staatsrecht II. Heidelberg: C. F. Müller, 2011. P. 97.

10. Schulze-Fielitz, Helmuth: Art. 2. Recht auf Leben und körperliche Unversehrtheit. In: DREIER, Horst: Grundgesetz Kommentar I. Tübingen: Mohr siebeck, 2004, P. 346–397.
11. Lorenz, Dieter: § 128 Recht auf Leben und körperliche Unversehrtheit. In: Isensee, Josef – Kirchhof, Paul: Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland (HdSdBD) VI. 2000. P. 3–39.
12. Dreier Horst: Grenzen des Tötungsverbotes – Teil 2. *Juristen Zeitung (JZ)*. 2007. № 7. P. 317–326.
13. Dr. Zakariás Kinga Rita. Az emberi méltósághoz való alapjog Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybíróvági gyakorlat tükrében Doktori értekezés. Budapest, 2017. 310 s.
14. Vorona V. Pravo na evtanaziyu yak skladova prava lyudyny na zhyttya. *Pravo Ukrayiny*. 2010. № 5. S. 202. URL: <http://www.info-prensa.com/article-392.html>
15. Dombrov's'ka O. Pravo na smert': paradoks chy neobkhidna umova demokratychnoho suspil'stva? *Visnyk Khmel'nyts'koho instytutu rehional'noho upravlinnya ta prava*. 2002. № 1. S. 48–49.
16. Malinovs'kiy A. A. Imeyet li chelovek pravo na smert'? *Rossiyskaya yustitsiya*. 2002. № 8. S. 54.
17. Benatar D. Should there be a legal right to die? *Current Oncology*. 2010. № 5(15). P. 2.
18. Kolodiy A. M., Oliynyk A. Yu. Prava, svobody ta obov'yazky lyudyny i hromadyanyna v Ukrayini : pidruchnyk. Kyiv: Vseukrayins'ka asotsiatsiya vydavtsiv «Pravova yednist'», 2008. 350 s.
19. Pro zastosuvannya transplantatsiyi anatomicznykh materialiv lyudyni : Zakon Ukrayiny vid 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
20. Osnovy zakonodavstva Ukrayiny pro okhoronu zdorov'ya : Zakon Ukrayiny vid 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
21. Lavrik M. A. K teorii somaticheskoy prav cheloveka. *Sibirskiy yuridicheskoy vestnik*. 2005. № 3. S. 22.
22. Fomichev Ye. K. Evtanaziya kak forma realizatsii prava na smert': Obshcheteoreticheskoy aspekt : avtoref. dis. ... kand. yur. nauk. Tambov, 2006. URL: <https://www.dissercat.com/content/evtanaziya-kak-forma-realizatsii-prava-na-smertobshcheteoreticheskii-aspekt>
23. Stefanchuk R. O. Osobysti nemaynovi prava fizychnykh osib (ponyattya, zmist, systema, osoblyvosti zdiysnennya ta zakhystu) : monohrafiya. Kyiv: KNT, 2007. 625 s.
24. Buletsa S.B. Pravovi pytannya eutanaziyi. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. 2004. Vyp. 26. S. 359–364.
25. Buletsa S.B. Osoblyvosti evtanaziyi v Yaponiyi ta Pivdenniy Koreyi. *Porivnyal'no-analitychne pravo*. 2019. № 2. S.64-69. URL: http://www.pap.in.ua/2_2019/16.pdf
26. Buletsa S.B. Osoblyvosti evtanaziyi v Kytayi, Honkonhu ta Tayvani. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3. Ch. 1. P. 41–47.
27. Punda O. O. Pravo na zhyttya. *Visnyk Khmel'nyts'koho instytutu rehional'noho upravlinnya ta prava*. 2003. № 2. S. 63.
28. Starko O. Ponyattya ta zmist prava na zhyttya. *Istoryko-pravovyy chasopys*. 2013. № 1. C. 55–59.
29. Ivanova N. A. Pravo na evtanaziyu: otechestvennyy i zarubezhnyy opyt. *Vestnik Saratovskoy gosudarstvennoy yuridicheskoy akademii*. 2013. № 5 (94). S. 69.
30. Projekt kontseptsii onovlennya tsivil'nogo kodeksu Ukraïni. Kyiv, 2020. S. 99.
31. Leiby R. Whose Death Is It Anyway? The Kevorkian Debate. It's a Matter of Faith, In the End. *Washington Post*. 1996. August 11. Sec. Style. P. F1.
32. Koval' I. M. Kontrmira evtanaziyi – paliatyvne likuvannya. *Visnyk sotsial'noyi hihiyeny ta orhanizatsiyi okhorony zdorov'ya Ukrayiny*. 2015. № 3 (65). S. 54–58.

33. Kovács J. Az eutanázia etikai dilemmái. *Magyar Tudomány*. 1996. № 7. O. 791–809.
34. Antal F. Az élet és halál bioetikai kérdései. *Belügyi Szemle*. 2001. № 1. O. 3–21.
35. Blasszauer B. Orvosi etika. Budapest: Medicina Könyvkiadó Rt., 1995. 260 o.

Buletsa S. B.

*Head of the Department of Civil Law and Procedure
Doctor of Science of Law, Professor Uzhhorod National University
<https://orcid.org/0000-0001-9216-0033>
sibilla.buletsa@uzhnu.edu.ua*

**The Correlation Between the Right to Death
and the Right to Dignified Death**

In order to examine the object of research, and both to achieve the goal of research and to ensure the completeness, objectivity, reliability and persuasiveness of the results, the author used a set of general and special methods that are peculiar to legal science. In particular, the origin and long historical path of development of certain human rights were studied with the help of the historical method. On the basis of system-structural method there has been formulated the general structure of the study; with the help of dialectical method the author has analyzed the provisions of law and case law on the peculiarities of the right to die. The analysis of the legislation of foreign countries has been provided using comparative legal method, which have made it possible to recall their positive experience in terms of analysis of the right to death.

This article reveals the scientific approaches of researchers to determine the nature of death, the right to die, the right to a dignified death, to identify features thereof and to provide distinction between them. The paper analyzes ways to protect the right to die. Part of the work is devoted to the analysis of the law enforcement practice of the European Court of Human Rights on the possibility and expediency of the existence of certain criteria for restricting the right to life.

Based on the study, it has been concluded that death and the right to die, the right to die and the right to a dignified death are correlated as primary and secondary, i.e., the right to die includes all these concepts. They cannot exist without each other. In different countries they are interpreted differently, but the main feature thereof is the free will of a person, who has an incurable disease, to die. It has been argued that the term right to a dignified death is the most appropriate to use. It has been noted that a significant number of foreign countries provide for the right to die and euthanasia.

Key words: death, dignified death, protection, right, person, European Court of Human Rights.

Стаття надійшла до редакції 22.11.2020
Прийнята до друку 02.12.2020